

Holzbachová, Ivana

[Collier, Paul. Budoucnost kapitalismu: tváří v tvář novým úzkostem]

Studia philosophica. 2022, vol. 69, iss. 1, pp. 75-80

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SPH2022-1-7>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.76838>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20221207

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Paul Collier. *Budoucnost kapitalismu: Tvář v tvář novým úzkostem.* Praha: Argo Crossover 2020, překlad Jan Prokeš, 299 stran.

Ivana Holzbachová

Když jsem minule psala o knize Waltera Scheidela (z téže edice), ukázala jsem, že Scheidel se domnívá, že rozdíly mezi chudými a bohatými rostou od doby kamenné a že jejich růst je nezastavitelný. Také Paul Collier se zabývá vztahem mezi chudými a bohatými, dívá se však na problematiku z jiného úhlu pohledu a jeho závěry se od Scheidelových diametrálně odlišují. Mimo jiné však i tím, že Scheidel podává své závěry jako fakt, kdežto Collier začíná i končí spíš výzvou.

Paul Collier (1949) je významným britským ekonomem, zabývá se především problematikou chudých států, zejména v Africe, a jejich možným vývojem. Jistý čas byl i vedoucím výzkumného centra při Světové bance. Je rytířem Řádu Britského impéria a členem Britské akademie. Kniha, kterou se budu zabývat, je předposlední z devíti knih, jejichž je autorem nebo spoluautorem.

Collierova kniha má čtyři části rozdělené do množství dalších kapitol a podkapitol: I. Krize, II. Obroda etiky, III. Obroda inkluzivní společnosti a IV. Obroda inkluzivní politiky. Jak je vidět z názvů kapitol, Collier vidí svět jako něco, co je třeba obrodit a vrátit k původnímu pořádku.

Současný svět vidí jako svět, v němž se zvětšují rozpory mezi regiony a metropolemi a mezi více a méně vzdělanými lidmi. „V roli revolučních tříd společnosti se místo dělnické třídy ocitli méně

vzdělaní, těžce pracující lidé z periferií.“ (S. 15.) „Úspěšní lidé dneška nejsou ani kapitalisté, ani řadoví zaměstnanci: jsou to lidé s kvalitním vzděláním a novým typem kompetencí.“ (S. 16.) Nestarají se o zaměstnance, ať už jsou to bílé nebo modré límečky, kteří přicházejí o práci i o příjmy a jejichž průměrná délka života dokonce klesá. Hledají jiné skupiny, jimž je nutno pomáhat: např. sexuálním a etnickým menšinám. Mezi klasickými pracujícími se tak objevuje odpor, staré ideologie (střet levice a pravice) a sklony k extrémismu. Collier se chce zaměřit na jejich problémy a snažit se podávat pragmatické návrhy na jejich řešení.

Když Collier hledá příčiny nešťastného vývoje společnosti, obrací svou kritiku proti následovníkům Benthamu a Milla, které označuje za asociální podivíny. Ačkoli filozofové jejich názory opustili, zůstali jim věrni političtí ekonomové, kteří ovládli sféru veřejné politiky. Collier kritizuje i současné pochopení „přirozených práv“, jehož nositelé zapomněli, že práva jsou nutně spojená s povinnostmi. Tito intelektuálové vyhledávají nové „oběti“, které díky nim získávají vyšší status než ti, kdo se do škatulky „obětí“ nevejdou.

Collier hledá nápravu v kapitalismu, v němž blahobyt není nutně spojen s odcizením. „Kapitalismus nesmí mít toliko rozměr hmotný, ale také morální.“ (S. 34.) Navrhuje systém *sociálního maternalismu*,

v němž budou lidé ochotni „vzít na vědomí různorodost našich intuitivních morálních hodnot a smířit se s pragmatickými kompromisy, které z této různorodosti plynou“. (S. 37.) Citovaná věta je součástí toho, co Collier prohlašuje za svůj manifest.

Tyto své myšlenky rozvádí Collier ve druhé části své knihy. V ní na počátku tvrdí, že zatímco Bentham a Mill byli sociálními podivíny, viděl ekonomické problémy správně A. Smith. Na něm oceňuje jeho spojení ekonomiky s etikou. Důležitý je pro Colliera pojem morální hodnoty jako něčeho, na čem je založen pospolitý život. Do jisté míry tyto hodnoty staví proti rozumu. Zatímco soudržnost společnosti je založena na hodnotách a vzájemnosti, ekonomie spočívá především na rozumu, a ten může přinášet potíže.

Společnost chápe Collier jako soubor souborů lidí, kteří sdílejí stejný narativ, a tedy i stejné hodnoty a normy i povinnosti, jež z nich vyplývají. To se týká hlavních typů organizací: *rodiny, firmy a státu*. Naše morální hodnoty se odvíjejí od vůle po uznání a pocitu příslušnosti. Podle Colliera jsou hlavními hodnotami: 1. Péče a svoboda (jsou nejstarší), 2. loajalita a posvátnost (ty podepírají skupinovou soudržnost) a 3. férovost a autorita (které pomáhají udržení pořádku). Na těchto hodnotách vytříbených praktickým uvažováním a rozhojňovanými samotnou společností by měl být založen *morální kapitalismus*.

V této souvislosti pak Collier načrtává to, co by mělo pro současnou společnost platit (a neplatit): morální stát, morální firma a morální rodina.

Morální stát, který existoval ještě za F. D. Roosevelta a za II. světové války, se

později začíná rozkládat. Mizí solidarita bohatých s chudými: Bohatí odmítají platit vysoké daně. Navíc se objevil problém pomoci rozvojovým zemím. Později s rozvojem komunikace dochází k tomu, že se lidé sdružují jiným způsobem než na prostorovém principu. Collier se prostorového principu zastává, avšak vidí nebezpečí, které je s ním spjato: vznik nacionalismu. Souhlasí s názorem, že je nutné rozlišovat nacionalismus a vlastenectví. V této souvislosti dává do protikladu názory dvou prezidentů: Trumpa a Macrona.

V souvislosti s problematikou *firem* (podniků) kritizuje Collier Friedmanovo tvrzení, že jediným posláním podniků je tvorba zisku (1970). Takto pojatý podnik vede ke zvýšenému vykořisťování zaměstnanců. Odpovědí na to byl vznik dvou protichůdných ideologií: Liberalismus se svou snahou o maximální deregulaci stojí v protikladu k levicové kritice kapitalismu a k požadavku na státní kontrolu podnikání.

Přirozeným prostředím pro firmy je konkurence. Ta by měla vést ke snaze přicházet s lepšími a levnějšími výrobky. Do cesty konkurenci se ale stavějí zájmové skupiny, ať už lobbisté nebo stát. Ani jeho role nemusí být vždy pozitivní, protože jeho působení může být spojeno s korupcí. (Jako příklad uvádí Collier Severní Koreu.) Collier uvažuje o tomto dilematu a dochází k závěru, že zde by mohla hrát pozitivní roli veřejná politika. Rozhoduje se mezi několika prostředky, jak umožnit podnikům, aby zároveň prosperovaly a braly ohled na veřejný zájem. Takovými prostředky by mohly být daně, zastoupení veřejných zájmů ve firmách a hlídání veřejného zájmu. Toto poslední řešení je

mu nejsympatičtější, avšak za podmínky, že se to nebude dít prostřednictvím státu, nýbrž aktivní role občanské společnosti. Důležité je vědomí zaměstnanců, že pracují na něčem dobrém. Ti pak nedovolí firmě, aby podváděla. Aby toto řešení fungovalo, je podle Colliera nutné „vyplplat určité prahové množství *morálních občanů*“ (s. 129, kurz. P. C.). To znamená, že vláda musí přesvědčit lidi o vlastní důvěryhodnosti, a to zásahy, jako je např. zakotvení do právního řádu i trestní odpovědnost za neúmyslné přivedení firmy ke krachu, nerozevírání nůžek mezi platy ředitelů a zaměstnanců apod.

Velmi důležitá je pro Colliera *rodina*. Za morální rodinu považuje manželský pár z prostřední generace, který se hlásí ke svým závazkům k oběma ostatním generacím. I ona zažívá po roce 1945 potíže, které jsou způsobeny rostoucím individualismem a některými dalšími věcmi, které jej podporují. Výslovně se Collier zmiňuje např. o bezpečné antikoncepci. Změny zasáhly jak bohaté, tak chudé vrstvy obyvatel. Ačkoli vzdělaní lidé své děti podporují už jen proto, že v nich vidí nositele svých vlastních úspěchů, solidarita uvnitř rodiny poklesla. Ještě hůře jsou na tom chudé vrstvy, kde roste počet nechtěných dětí a kde je také více samoživitelů. Stát se tuto situaci pokusil napravit zavedením dětských práv, avšak mezi těmi není právo nechat se vychovávat vlastními rodiči. Odtud potom jak odebrání dětí rodičům, tak i skutečnost, že chytré chudé děti se nedostanou na vysoké školy, zatímco vyplátní „maskovaní hlupáci“ z bohatých rodin ano. Collier zde vyzývá k osobní zodpovědnosti, která někdy spočívá i v tom, že se člověk zřek-

ne individuálního prospěchu ve prospěch ostatních lidí, zejména rodinných příslušníků.

Závěrem druhé části se Collier vrací k nutnosti vybudovat *morální stát*, který by měl být analogií k morální firmě a morální rodině a měl by být založen na následujících zásadách: 1. Přijmout vůči ostatním zásady vzájemné pomoci, i když se to např. týká uprchlíků apod. 2. Stanovit dalekosáhlejší reciproční závazky. 3. Podpořit je svorným členstvím ve skupině založené na sledování společného cíle, který bude v souladu s kultivovaným osobním zájmem každého z účastníků.

Dobré začátky slibovalo vytvoření organizací, které byly zakládány po II. světové válce: NATO, MMF, OECD, GATT, Světová zdravotnická organizace, Světový potravinový program, Světová banka a samozřejmě OSN. Avšak tím, jak se tyto organizace rozrůstaly, začaly vztahy mezi jejich členy ztrácet soudržnost. Collier se pak zabývá způsoby, jak by tyto organizace i jednotlivé státy mohly jednat, aby svět byl opravdu lepší, aby se zmírnilo nebezpečí války a aby se nezvětšovaly rozdíly mezi bohatými a chudými zeměmi. Toto jednání by mělo být vedeno pragmatickým rozumem. Pomáhat tam, kde je pomoc akutně nutná (AIDS, uprchlíci), avšak především se zasloužit o to, aby nevznikaly „požáry“, které je nutno hasit okamžitě. Znamená to např. utvářet pracovní místa v chudých zemích, a tím jim pomoci vytvořit situaci, která by jejich obyvatele nenutila k emigraci.

To vše by mělo přispět k obrodě inkluzivní společnosti, kterou se Collier zabývá ve třetí části své knihy. Vrací se tu k narůstajícím rozdílům mezi metropolemi

a regiony. Tento trend podle něj začal v 80. letech jak v USA, tak ve Velké Británii. Metropole v důsledku koncentrace vzdělání a s ním spojených prací začaly vzkvétat a přestaly se starat o regiony. Navíc přenesení „špinavého“ průmyslu do zemí, kde je laciná pracovní síla, vedl k dalšímu úpadku regionů (viz např. Detroit). Collier uvažuje o tom, že metropole by měly platit vyšší daně. Ty by se týkaly zejména majitelů nemovitostí; Collier souhlasí s myšlenkou Henryho George, že všechny výnosy z aglomerace v metropoli se prostřednictvím nájmu hromadí v rukou majitelů nemovitostí, a ti by také měli platit nejvíce. Podle Colliera by jeho myšlenka měla být uskutečněna. Domnívá se však, že vyšší daně by se měly týkat také pracovníků s nejvyšší kvalifikací. Produktivita metropole spočívá na veřejných statcích, o které se zasloužil celý národ. Za svou vysokou produktivitu si tedy mimořádně kvalifikovaní lidé zaslouží jen část výnosů, ne všechno. Přemýšlí o tom, jak by bylo možné tento systém zavést, a domnívá se, že by zde svou roli měl sehrát právní stát.

Výnosy z daní by neměly být vydávány na dobročinnost, ale na pozvednutí regionů. Collier spoléhá na lokální bankovníctví, které by se už v zájmu své existence muselo starat o to, aby podniky, které podporuje, byly pro oblast vhodné a aby fungovaly správným způsobem.

Nicméně Collier si svými recepty není sám zcela jist, a vyzývá tedy k opatrnému experimentování.

Propast se neotevívá jen mezi metropolí a regiony, ale také mezi centrem metropolí a jejich periferií, kde většínou žijí neúspěšnější a chudí lidé. Collier

tu upozorňuje na „dědičnou“ chudobu, která je spojena s výchovou v rodině a se vzděláváním. I zde by měl pomoci státní maternalismus. Stát by měl lidem snížit daně, ale také je motivovat k překonání stereotypů a nalezení sebeúcty. Státní záahy tohoto typu by měly snížit procento rozpadu rodin. Významné je i vzdělání. Collier by si přál, aby už od školky chodili do téže vzdělávací instituce lidé ze všech vrstev, děti úspěšných i neúspěšných rodičů. Další vzdělávání by mělo být spojeno s praxí, a to jak na středních, tak na vysokých školách. Jako vzor školství vidí školy v Německu, které spolupracují s podniky, a vychovávají tedy jejich budoucí zaměstnance. Kritizuje existenci zbytečných oborů na vysokých školách, jejichž absolventi pak těžko shánějí dobře placené zaměstnání. Kritizuje i skutečnost, že v mysli lidí se uhnízdilo přesvědčení, že praktické obory (má na mysli vyšší odborné školy) mají nižší prestiž než obory zaměřené více na intelekt. Poukazuje i na skutečnost, že robotická revoluce přinese potřebu stále nového vzdělávání.

Collier se dále zabývá dalšími praktickými věcmi, jako je sňatečnost, struktura důchodového zabezpečení apod. To se ale týká „rozvinutého světa“. Daleko větší propast je mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi. Představa, že i jim globalizace pomůže, byla mylná. I z toho důvodu, že se nevytvořily globální regulační předpisy, je možné, že se těmto zemím nedostává spravedlivé odměny za produkty, které jsou v nich vyrobeny, a zisky z nich mizí ve firmách, které je ukrývají v daňových rájích. Stejně dopadla podpora migrace. Už od počátku škodila jak hostitelským zemím, kde vytlačovala domácí pracovní-

ky, kteří chtěli vyšší mzdy, tak mateřským zemím migrantů, z nichž odčerpávala právě ty odvážnější lidi. Pokud migranti neposílali domů peníze, byla situace ještě horší. Dnes už imigrace podle Colliera dosahuje takových rozměrů, že ji lze sotva považovat za společensky optimální.

Závěrem třetí části své knihy Collier vyzývá k tomu, abychom nebrali globalizaci globálně, ale abychom hodnotili její jednotlivé složky a jejich účinky.

Úplný závěr Collierovy knihy začíná tvrzením, že přestože se v kapitalismu vede mnoha lidem špatně, je to „jediný ekonomický systém, který osvědčil schopnost přinášet lidem blahobyť“ (s. 259). Současný kapitalismus je však porouchán a poruchu je třeba napravit. Naposledy fungoval kapitalismus správně v letech 1945–1970, kdy se politika řídila komunitární verzí sociální demokracie. Pak se ale změnili voliči. Zatímco původně si byli vědomi svých recipročních závazků, později se toto vědomí vytratilo. Objevili se dva zásadní nepřátelé pragmatického myšlení, které je pro udržení zdravé společnosti nutné. Jsou jimi ideologie a populismus. Ztroskotala sociálně demokratická ideologie a do popředí se dostaly marxismus a nacionalismus. To vedlo k rozpadu voličů na dva tábory a vzniku politiky dvou hlavních stran. Pragmatické voliče to zklamalo a mnozí z nich se o volby přestali zajímat. Vůdcové stran pak používají pro získání voličů ze středního proudu populistickou návnadu. Collier jako příklad používá volby v USA a ve Francii, v nichž zvítězili D. Trump (špatně) a E. Macron (správně). Uvažuje nad způsobem, jak se opět vrátit ke středové politice. Jedním z jeho závěrů je, že je potřeba vytvořit

informovanou společnost. K tomuto cíli také směřuje Collierova kniha, kterou podle vlastního vyjádření nepsal pro politiky, nýbrž pro občany.

Ty postupy, jejichž aplikaci navrhuje, jsem se pokusila shrnout v této recenzi. Výsledkem by měl být vznik politiky přínaléžitosti, jejíž základy charakterizuje Collier slovy: „Mají-li identitu sdílet všichni, kdo vyrůstají v kulturně různorodé zemi, nedá se definovat jinak, než na základě místa a cíle.“ (S. 271.) Zdůrazňuje roli státu chápaného jako celonárodní útvar. To znamená, že by měly být stanoveny meze kulturní separace a že je třeba na základě ušlechtilých narativů a přínaléžitosti posilovat soudržnost občanů státu. „*Sdílená identita slouží jako základ prozíravé vzájemnosti.*“ (S. 272, kurz. P. C.) Collier se ohrazuje proti možnému tvrzení, že je marxistou. Prohlašuje, že stojí na straně umírněné pravice i umírněné levice, za předpokladu, že ti, kdo stojí napravo, se rozvzpomenou na zodpovědnost bohatých vůči chudým a ti na levici na ideu recipročních závazků.

Největší hrozbou pro současnou společnost je zhoubný nepoměr geografického i třídního rozdělení majetku, drobní společnosti na nesmiřitelné „sociální bubliny“ a exkluzivistický nacionalismus. To vše dnes existuje. Přesto ale existuje také naděje. Collier uzavírá svou knihu větou: „Pořád můžeme však věci popadnout za správný konec. Když se nám to povedlo jednou, zvládneme to i podruhé.“ (S. 276.)

Přiznám se, že jsem možná chtěla od Colliera víc, než mi kniha dala. Očekávala jsem více filozofického, dostalo se mi politologie a morální filozofie aplikované

na současnost. I když se s tím smírím, především proto, že naprosto nepopírám aktuálnost a potřebnost Collierovy knihy, přece jen mi některé věci trochu chybí. Například postavení státu na globalizující se planetě. To, co Collier přináší, je podle mého názoru návrat k ideji občanské společnosti, na jejíž rozpad upozorňovali už před první světovou válkou např. A. de Tocqueville, E. Durkheim, T. G. Masaryk, H. Marcuse a za pozdější kritiky např. U. Beck nebo u nás J. Keller. Někteří z nich se snažili přinášet řešení, která se však neujala. Jiní, ti novější, jsou jen posly špatných zpráv. K tomu se v posledních desetiletích připojují ti, kdo upozorňují na blížící se ekologickou katastrofu, ze které si však Collier vůbec hlavu nedělá. I to by se mu dalo vytknout. Na druhé straně se Collier přece jen pokouší nějaká řešení nalézt a je jen na každém z nás, bude-li je považovat za utopická, nebo za něco, o co bychom se měli zajímat, případně se v jejich uskutečňování angažovat.

Převedeme-li tento můj názor na to, s čím jsem tuto recenzi začínala, můžeme se vrátit ke srovnání Scheidelovy a Collierovy knihy. Scheidel ani Collier nejsou žádní velcí filozofové. Mají však své přednosti ve znalosti jiných oborů, které jsou v současnosti velmi potřebné. Scheidel především v historiografii, Collier v politologii a morální filozofii aplikované na společnost. Nechci zde uvádět ekonomii, protože tato disciplína má tolik variant, že bychom z nich mohli vybrat pouze onu, která se snaží do své úvahy zahrnout i sociologické, historické, politologické a případně ekologické aspekty. Základním rozdílem mezi Scheidelem a Collierem je však skutečnost, že zatímco Scheidel je přesvědčen, že vývoj, který vykresluje, má platnost objektivního zákona, proti němuž nelze zasahovat – zásahy by nevedly ke zlepšení, naopak by přinesly těm, kdo se o ně pokusí, velké ztráty, Collier si ponechává naději v možnost nápravy věci a vytvoření spravedlivější společnosti.

doc. PhDr. Ivana Holzbachová, CSc.

Brno, Česká republika

ivana.holzbachova@seznam.cz



Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.